

Kodály Zoltán hatása a mai magyar egyházi (ének-)zenére

- előadás: Torockó tér, 2013. december 6. -

1. Kodály (1882-1967) indulása, többszörös elkötelezettsége

- *zeneszerzés*: a személyes tehetség hívása
- *filológia*: az igényes környezet irányítása a bölcsészet, nyelvtudomány felé (a szó eredeti értelmében azonban: a tudás szeretete, azaz átfogó általános *műveltség*)
- *nemzet-tudat*: útmutatás arra nézve, hogy a fenti kettőben elért eredményeket milyen körben és kinek a javára kell kamatoztatni
- *Istenhit*: útmutatás arra nézve, hogy cselekedeteivel végső soron kinek számol el

2. Kodály egyházi zenéje

- a *vokális (énekes) zene* túlsúlya [NB. Kodály az egész zenetörténet egyik legnagyobb, a 20. századi zene legkiemelkedőbb kórus-szerzője (!)]
- a vokális művek *típusonként*
  - **121 dal** (44 vers- és 77 népdalföldolgozás)
  - **178 kórusmű** mindenféle kórustípusban (58 gyermekkar, 25 nőikar, 26 férfikar és 64 vegyeskar, valamint 5 egyszólamú kar)
  - **3 énekes színpadi mű** (*Háry János, Székely fonó, Cinka Panna*)
  - **15 sorozatnyi énekes pedagógiai mű** (kb. 480 dallam és 642 többszólamú kompozíció)
- *Kodály egyházi énekes művei* (elsősorban kórusművek és oratorikus művek, összesen **64**)
  - *katolikus* egyházi zene: **32 mű**
  - *protestáns* egyházi zene: **13 mű**
  - *felekezethez nem köthető* darabok: **6 mű**
  - *vallásos néphagyományhoz kötődő* kompozíciók: **13 mű**

3. A zeneszerző hatása

- a *gyülekezeti énekkincs megújítása* (a gyülekezeti használatban fölgülemlett, vegyes dallam-anyag átrostálása és a maradásra ítélt dallamkincs kiemelése – mind szöveg, mind zene tekintetében elsősorban az érték, a minőség alapján)
- *új zeneszerzői nemzedék kinevelése*, illetve a zeneszerző munka minőségi színvonalára: csak a legnagyobbak neve: *Ádám Jenő, Bárdos Lajos, Gárdonyi Zoltán*
- az *egyházi zeneszerzők működésének befolyásolása* személyes példa útján:
  - a földolgozandó alapanyag minőség-elvű megválasztása (lásd az előbbi „énekkincs”-re vonatkozó pontot)
  - a földolgozás igényessége (átgondolt zeneszerzői munka, igényes szövegkezelés, helyes prozódia)
  - hasonló igényesség az önálló kompozíciók (nem énekföldolgozások) terén
- *Kodály áttételes hatása*:
  - a *közösségi (gyülekezeti) éneklés minőségének javítása*
  - az *egyházi műzenével szemben támasztott befogadói igény szint emelése*

Kodály Zoltán hatása a mai magyar egyházi (ének-)zenére

- előadás: Torockó tér, 2013. december 6. -

1. Kodály indulása, többszörös elkötelezettsége

— *zeneszerzés:* Kodály (1882-1967) zenekedvelő polgárcsaládban nőtt föl. Otthon sokat zenéltek, s hamar kitűnt, hogy zenei tehetsége (csellózás, zongorázás, hegedű...) kiemelkedő. Ambíciója hamarosan a zeneszerzésre is kiterjedt (kis motetták 1897-től, zenekari nyitány 1898-ban). Mindezek miatt jelentkezett érettségi után a budapesti Zeneakadémiára (1900-1905).

— *filológia:* A nagyszombati egyházi gimnázium magas színvonalú képzést adott, Kodály szellemi képességei pedig kivételesek voltak. Jó általános eredmények mellett kiemelkedett az irodalomban és a nyelvekben, OKTV-díjazott lett latin és görög nyelvből, emellett tanult németül és franciául. Szülei kedvéért 1900-ban a bölcsészkarra, magyar-német filológia szakra is jelentkezett (1900-1905), s 1906-ban doktorált is nyelvészetből. (NB a filológia szó eredeti jelentése: a tudás szeretete. Kodály életében és eredményeiben óriási szerepet játszott az elképesztően széleskörű műveltség!)

— *nemzet-tudat:* A vidéken felnőtt Kodály nem felejtette el gyermekkorának emberi élményeit. Filológusi képzésében helyet kapott a magyar népnyelv és népi irodalom tanulmányozása, zenei képzéséből viszont hiányzott a magyar népzene. Ezt a hiányt észre véve azonnal lépett: maga kezdett népzénet gyűjteni. A gyűjtés során seregnyi újabb tapasztalatot szerzett a falusi emberek körében. Ezek nyomán nem volt kétséges számára, hogy minden tehetségének tőkét milyen körben és kinek a javára akarja kamatoztatni.

— *Istenhit:* Kodály jámbor római katolikus családban nevelkedett, s legfontosabb iskolaélménye egy katolikus gimnázium (a nagyszombati Érseki Főgimnázium) volt. Szüleinek, kiváló tanárainak — és az Úr Isten kegyelmének — köszönhetően szilárd hitet és cselekedeteiben szigorú erkölcsi parancsokat kapott. Soha nem felejtette el, hogy munkájával és eredményeivel végső soron kinek kell elszámolnia.

2. Kodály egyházi zenéje

— *a vokális zene túlsúlya:* A zeneszerzők jelentős többsége inkább a hangszeres zenéhez vonzódik. Talán a sok falun-szerzett élmény tette, hogy Kodály elkötelezte magát az énekes műfajok mellett: a fiatal szerző 1900 és 1925 között néhány kórusmű mellett számos műdalt, versfeldolgozást komponált. 1925 táján fölismerte, hogy egy egész nemzet zenekultúrájának színvonalát csak az oktatás révén lehet megjavítani. A zeneoktatás legkézenfekvőbb és minden anyagi teher nélkül alkalmazható eszköze az énekhang. Ettől kezdődően mind több népdalfeldolgozás és kórusmű került ki a keze alól. A kórusok minden hagyományos típusára (férfikarra, vegyeskarra és nőikarra) készített darabokat, s létre hozott egy teljesen új kórustípust, a *gyermekkart*. Munkásságának eredményeképpen megállapítható, hogy Kodály az egész zenetörténet egyik legnagyobb kórusmű-szerzője, a 20. századi zenében pedig messze ő a legjelentősebb kóruskomponista.

— Kodály énekes műveit nem könnyű számba venni. A rendszerezésben a kisebb méretek felől a nagyok irányába haladva először az általánosan alkalmazott kategóriákat alkalmazhatjuk:

- **121 dal** (44 vers-¹ és 77 népdalfeldolgozás²)

¹Két ének (2 vers), Három ének (3 vers), Három dal Balázs Béla verseire (3 vers), Négy dal (4 vers), Öt dal (5 vers), Megkésétt melódiák (7 vers), A bereknek gyors kaszási (1 vers), Epitaphium (1 vers), Szeretném itthagyni a fényes világot (1 vers), Vadonerdő a világ (1 vers), Ady Endre (3), Arany János (1), Balassi Bálint (1), Balázs Béla (6), Berzsenyi Dániel (5), Csokonai Vitéz Mihály (1), Kisfaludy Sándor (1), Kölcsey Ferenc (2), Janus Pannonius (1) és Petőfi Sándor (2) és ismeretlen (2) versére

- **178** kórusmű mindenféle kórustípusban (58 gyermekkar³, 25 nőikar⁴, 26 férfikar⁵, 64 vegyeskar⁶, valamint 5 hangszerkíséretes egyszólamú kar⁷)
- **3** énekes színpadi mű (*Háry János, Székely fonó, Cinka Panna*)

Külön csoportot képez Kodály esetében a **4** sorozatnyi egyszólamú⁸ (!) és **11** sorozatnyi többszólamú⁹ énekes pedagógiai mű. E sorozatokban található kb. 480 rövid dallam mellett 642 zeneileg igényes két- és háromszólamú kompozíció.

— *Kodály egyházi énekes művei* (elsősorban kórusművek és oratorikus művek)

- **katolikus** egyházi zene: **32** darab (4 egyszólamú kar¹⁰, 6 gyermekkar¹¹, 6 nőikar¹², 2 férfikar¹³ és 14 vegyeskar¹⁴)
- **protestáns** egyházi zene: **13** darab
5 gyermekkar: *A 150. genfi zsoltár, Az Izrael ezt nyilván mondhatja (124. genfi zsoltár; BH III. 115.), Bocsásd meg Úr Isten (BH III. 116.), Ha megsokasodik... (BH III. 120.); Mikor a fogságból Isten (126. genfi zsoltár; BH III. 118.), Nosza Istenfélő szent hívek (33. genfi zsoltár; BH III. 117.);*
1 nőikar: *Semmit ne bánkódjál* (* az eredeti férfikari mű átírata);
1 férfikar: *Semmit ne bánkódjál*
6 vegyeskar: *A 114. genfi zsoltár; A 121. genfi zsoltár; Az 50. genfi zsoltár; Jövel, Szentlélek Úr Isten; Psalmus hungaricus; Semmit ne bánkódjál* (* az eredeti férfikar átírata)
további érdekesség: 3 lutheránus korálfeldolgozás, (*Ach was ist doc unser Leben, Vater unser im Himmelreich**, *Christus der uns selig macht*) * a ref. énekeskönyvben csak ez szerepel, 483. szám alatt
- *felekezethez nem köthető* művek: **6** darab (1 egyszólamú kar¹⁵ és 5 vegyeskar¹⁶)
- *vallásos néphagyományhoz kötődő* kompozíciók: **13** darab (7 gyermekkar¹⁷, 1 nőikar¹⁸, 2 férfikar¹⁹ és 3 vegyeskar²⁰)

3. A zeneszerző hatása

valamint az *Énekszó* (16 népi szöveg)

²⁷² magyar népdalfeldolgozás: *Magyar népdalok* (10 népdal), *Magyar népzene* (11 kötetben 62 népdal), és 5 cseremis népdalfeldolgozás: *Öt hegyi mari népdal* (5 népdal)

³⁵⁶ gyermekkar kíséret nélkül és 2 (*Vejnemőjnen muzsikál, Karácsonyi pásztortánc*) hangszer-kisérettel;

⁴²³ nőikar kíséret nélkül és 2 (*Ave Maria, Tantum ergo*) hangszer-kisérettel

⁵²⁵ férfikar kíséret nélkül és 1 (*Katonadal*) hangszer-kisérettel

⁶⁵² vegyeskar kíséret nélkül és 12 (*A 114. genfi zsoltár, Assumpta est Maria, Intermezzo, Kállai kettős (korai változat), Kállai kettős, Laudes organi, Missa brevis, Pange lingua, Psalmus hungaricus, Te Deum, The Music Makers, Vértanúk sírján*) hangszer-kisérettel

⁷ Adventi ének, Első áldozás, Ének Szent István királyhoz, Jézus és a gyermekek, Magyar mise

⁸ Kb. 480 dallam: 333 olvasógyakorlat, Epigrammák (9), Kis emberek dalai (kb. 40), Ötfokú zene II (100 kis induló)

⁹ 615 kétszólamú darab 10 sorozatban: 15, 22, 33, 44, 55, 66, 77 kétszólamú énekgyakorlat (302); *Énekeljünk tisztán* (120); *Bicinia hungarica* (180); *Válogatott biciniumok* (további 13 új bicinium)
27 háromszólamú darab 1 sorozatban: *Tricinia*

¹⁰ Adventi ének; Első áldozás; Ének Szent István királyhoz; Magyar mise

¹¹ *Harmatozzatok!*; *Krisztus feltámadta (BH)*; *Miatyánk (BH)*; *Ó mely félelem (BH)*; *Örvendjen az egész világ (BH)*; *Vízkereszt*;

¹² *Ave Maria [1898]*; *Ave Maria [1935]*; *Ének Szent István királyhoz*; *Könyörgés*; *Szent Ágnes ünnepére*; *Tantum ergo I-V*.

¹³ *Ének Szent István királyhoz*; *Stabat mater*

¹⁴ *Adventi ének*; *Assumpta est Maria*; *Első áldozás*; *Ének Szent István királyhoz (fvk)*; *Ének Szent István királyhoz (kvk)*; *Ének Szent István királyhoz (nvk)*; *Könyörgés*; *Media vita in morte sumus*; *Miserere*; *Missa brevis*; *Pange lingua*; *Stabat mater*; *Te Deum*; *Vértanúk sírján*

¹⁵ *Jézus és a gyermekek*

¹⁶ *Jézus és a kufárok*; *Miatyánk*; *Naphimnusz*; *Sík Sándor Te Deuma*; *Szép könyörgés*

¹⁷ *Angyalok és pásztorok*; *Csillagoknak teremtője (BH)*; *Gergely-járás*; *Jelenti magát Jézus*; *Karácsonyi pásztortánc*; *Lengyel László*; *Pünkösddölő*; *Újesztendőt köszöntő*

¹⁸ *Esti dal*

¹⁹ *Esti dal*; *Jelenti magát Jézus*

²⁰ *Esti dal*; *János köszöntő*; *Újesztendőt köszöntő*

— *a gyülekezeti énekkincs megújítása*: A Kodály működésével megkezdődött, tudományos igényű dallamgyűjtő és -rendszerező munka eredményei komoly példát mutattak egyebek között az egyházzenei kutató ún. himnológusok számára is. A 20. században kivétel nélkül minden magyarországi keresztyén egyház énekeskönyvét átdolgozták az egyházi zenészek. Alaposan átrostálták a gyülekezeti használatban fölgülemlett, vegyes dallam-anyagot, és igyekeztek csak azokat az énekeket kiválogatni és megtartani, melyek mind a szöveg, mind a zene szempontjából értéket, minőséget képviseltek. Az ilyen munka rendkívül kényes, mert az éneklő közösségek különféle okok miatt (tradíciók, történelmi élmények stb.) sokszor forrón ragaszkodnak olyan dolgokhoz, melyeknek a szakmai értéke nem különösebben magas. NB: a revíziók során a legegyszerűsebb és legmagasabb színvonalú eredményt éppen a református egyház énekeskönyve mutatja, melynek megújítását a filológusként és zenészként is nagy tudású Csomasz Tóth Kálmán irányította.

— *új zeneszerzői nemzedék kinevelése*: Kodály 1907-ben kapott tanári állást a Zeneakadémián. Zeneelméletet, majd az 1910-es évek végétől zeneszerzést tanított. Tanítványai szerint nem erőltette saját stílusát vagy nézeteit. Az egyetlen kényszer, amit alkalmazott – s azt kíméletlenül – a minőség követelménye. Gyöngédség nélkül követelte meg az elérhető legmagasabb szintet a fiatal zeneszerző-tanítványoktól. Közvetlen neveltjei közül a legjelesebb *Ádám Jenő* és *Bárdos Lajos* volt, közvetett hatására a legjobb példa *Gárdonyi Zoltán*, aki levelezésben fordult hozzá, s kérte tanácsait vagy ítélezését.

— *az egyházi zeneszerzők működésének befolyásolása*: A tanárként is, zeneszerzőként is mintát adó Kodály művei zsinórmértékül szolgáltak az őt követő nemzedéktől kezdve. Európai minőségű és szervezettségű kórusmuzsikája megkerülhetetlen mérce lett:

- *A földolgozandó alapanyag megválasztásában*. Ahogyan a gyülekezeti énekkincs terén, úgy a földolgozásra kiválasztott dallamok esetében is alapelvnek kell lennie a gondosságnak, a hitelességnek (dallamforrások ellenőrzése), a dallam zenei és a szöveg irodalmi színvonalára iránti magas elvárásoknak.
- *A földolgozás igényességében*. A jó minőségű dallamhoz átgondolt zeneszerzői munkával kell kíséretet szerkeszteni, illetve az énekeket igényes szövegkezeléssel és helyes prozódia alkalmazásával kell többszólamú formába önteni.
- Hasonló – vagy még magasabb szintű – igényességre van szükség, ha az egyházi zenemű nem egy meglévő énekre épül, hanem önálló zenei anyagot tesz egy istenes szöveghez.

— *Kodály áttételes hatása*:

- *a közösségi (gyülekezeti) éneklés minőségének javítása*: A Kodály elvei szerint fölépített (mostanában éppen leépülő...) zeneoktatási rendszer egy időre sikeresen megemelte az átlagosan iskolázott emberek zenei tájékozottságát. Ennek köszönhetően egy gyülekezet – megfelelő énekvezető segítségével – hajlékonyabban, dinamikusabban képes új dolgokat megtanulni, vagy a régi dolgokat fölfrissíteni. (NB: ezt sajnálatosan egyre inkább „kiegyenlíti” az éneklési hajlandóság vagy bátorság általános csökkenése — de ez egy másik előadás témája...)
- *az egyházi műzenével szemben támasztott befogadói igény szint emelése*: Örvendetes a javulás az egyházi zenét művelő gyülekezeti énekkarok és amatőr együttesek műsorválasztásában és munkájának minőségében. (NB: ezzel persze szembe megy néhány kedvezőtlen folyamat: gyöngé minőségű modern, könnyűzenei próbálkozások, kritikátlanul összebarkácsolt és terjesztett, jó szándékú, de silány ízléssel készített szövegek és dalok stb. — de az is egy másik előadás témája...)